

ESKİ TÜRKLER'DE TİCARET HAYATI

Milâd'tan önce III. yüzyılda Teoman ve oğlu Mete çağında Türkler, büyük bir imparatorluk kurdular. Bu devlet, Büyük Okyanus ile Karadeniz arasında uzanıyor, Asya'nın bütün kuzey yansım kaplıyordu. Büyük Türk Hâkanlığı'nın Müslüman dinini kabul ettiği X. yüzyıla kadar 1.200 sene Türkler, sarsıntılı devirler geçirmekle beraber, Asya'nın kuzey yansındaki devletlerini ve hâkimiyetlerini devam ettirdiler. Böyle sürekli ve istikrarlı bir imparatorluğun varlığı, ticaret ve iktisat hayatına büyük bir » canlılık getirdi. Bu canlılık, Büyük Türk Hâkanlığı'nı ayakta tutan başlıca güç kaynaklarından biri oldu.

Türkler, Çin ile İran ve Roma-Bizans, yani Uzak Doğu ile Yakın Doğu ve Akdeniz âlemi, diğer bir deyişle, o çağ dünyasının iki ucu arasında bulunuyorlardı. Bu durumları, Asya ticaretinin gelişmesini sağlayan vasatı yarattı. “İpek Yolu” denen ve dünya ticaretinin şahdamarı olan Çin ile Bizans arasındaki büyük ticaret yolu, Türklerin elindeydi. Pekin'in az kuzeyinde başlayan Türk sınırları, İran'a, Horasan'a, Ural Dağlarına, Hazar Denizi'ne kadar uzanıyor, Karadeniz kıyılarına temas ediyordu. Bu suretle Türkler, eski dünyanın başlıca devletleri olan Çin, İran ve Bizans imparatorluklarının komşusu idiler.

Türklerin ticaret sistemleri son derece pratik olduğu gibi, iktisat hayatına da yenilik getirmişlerdi. Ticaret, doğruluk ve güvene dayanıyordu. İlkçağ sonunda ve Ortaçağın ilk yansında ancak Türk, Çin, İran, Roma ve onun devamı olan Bizans imparatorlukları gibi çok büyük, sürekli ve düzenli devletler, büyük çapta ticaret aktivitesini ayakta tutacak vasatı sağlayabiliyorlardı. Bu devletler, merkezî otoriteleri kesin, bir emirle en uzak eyaletlere istediğini yaptırabilen siyasî varlıklardı. Küçük devletler, böyle bir düzen yaratamıyorlardı. Büyük imparatorluklar bile, asayişin bozulduğu ve merkez otoritesinin zayıfladığı zamanlarda, ticaret hayatının bozulduğunu ve İktisadî güçlüklerin ortaya çıktığını görüyorlardı.

Türkler, çek vermek suretiyle tacirlerin karşılıklı iş yapma usulünü bildikleri gibi, bu usulü Asya'da geniş alanlara da yaymışlardı. “Çek” kelimesi Avrupa dillerine, Arapça “sak” kelimesinin İran dilindeki söylenişinden Ortaçağ sonlarında geçmiştir. Türkler, birkaç kere kâğıt para da yayınlamışlar, fakat tutturamamışlardı. Türk tacirleri, Çinli ve İranlı tacirlerle ortaklaşa büyük ticaret ortaklıkları kuruyor ve ticareti mümkün olduğu kadar milletlerarası bir hareket haline getirmeye çalışıyorlardı. Bu çeşit şirketlere Türkçe “ortak” deniyordu. Bu ortaklar, Akdeniz ile Büyük Okyanus Arasındaki Asya ticaretine ve Avrupa'nın ithale mecbur olduğu bütün maddelere hâkimdi. Ortak teşkilâtı, Cengiz ve halefleri çağındaki Moğol cihan imparatorluğunda da devam etti. Moğollar, diğer medenî konularda olduğu gibi, ortak teşkilâtın da, Dokuz-Oğuz-On-Uygur Türklerinden öğrenmişlerdi. Sonradan bu ortaklara, Arap tacirler de katıldı. Ortağı teşkil eden hisse sahibi tacirlerden birinin basit bir yazılı senedi, dünyanın

öteki ucundaki diğeri tacir tarafından, milyonlar değerinde malın teslimini ve şevkini mümkün kılıyordu. Ortakların, binlerce insan ve hayvandan kurulu kervanları, 5 ay süren ticaret seyahatine çıkabiliyor, her şey taşıyor ve hemen her malın ticaretini yapıyordu. Sibirya içlerine kadar gidilip kürk ve çeşitli madenler alınıyordu. Yerlerinde pek ucuz olan bu maddeler, uzak ülkelerde, büyük kârla satılıyordu. 921 yılında Harzem'den yani Aral Gölü'nün güneyinden hareket eden ticaret kervanında, 5.000 kişi ve on binlerce hayvan vardı. Bu kervan, Oğuzların ülkesinden geçip, Bulgar Türklerinin ülkesine, yani Volga boylarına gitmişti. İlkbaharda hareket etmiş, sonbaharda Harzem'e dönmüştü. Böyle büyük kervanlar, hiç bir zaman istisna teşkil etmiyor, Çin'le Akdeniz arasında devamlı şekilde gidip geliyordu.

Bu "ortak" denen şirketler, deniz ticaretine de el atmışlardı. Yüzlerce gemileri vardı. Hind Okyanusu ticaretine hemen hemen hâkimdiler. Hind Okyanusu'nun batı kesiminde çalışan Arap armatörleriyle işbirliği yapıyorlardı. Bu aktif deniz ticareti, XVI. asrın ilk yıllarından başlayarak Portekizlilerin Hind Okyanusu ticaretini ele geçirmelerine kadar sürdü.

Türk tacirleri, dürüstlüğü, başlıca ilke olarak kabul etmişlerdi. Arap ve Bizans tarihlerinde, Türk tacirlerinin dürüstlüğünü öven kayıtlar az değildir. Ticaret ahlâkına uygunsuz hareket eden bir tacir, derhal ortak teşkilâtından çıkarılırdı.

Türkler, İslâm medeniyetine geçtikten sonra, bu ticaret teşkilâtı şekil değiştirdi. Osmanlı imparatorluğunda ticaret, daha fazla Akdeniz'e kaydı. Fakat Kuzey Asya'daki eski ticaret hayatı, hiç bir zaman Ortaçağ'daki hareket derecesini bulamadı. Osmanlıların, Venedik ve Hindistan limanlarında bile ticarî ajanları ve antrepoları vardı. Ancak bu çağda Avrupalılar, bilhassa deniz ticaretine, gittikçe artan bir tempoyla el koydular. XVIII. asırda dünya ticareti artık hemen hemen Avrupalılara geçmiş, Asya fakirleşmeye, Avrupa iyiden iyiye zenginleşmeye yüz tutmuştu.

Kaynak: Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, MEB, İstanbul, 1989. S. 285-288